

О.І. Фурдичко, д-р екон. наук, професор, академік НААН
Н.І. Паляничко, канд. екон. наук, старш. наук. співробітник
Інститут агроекології і природокористування НААН

ДЕТЕРМІНАНТИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗБАЛАНСОВАНОГО РІВНЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ

Ефективне досягнення збалансованого рівня землекористування потребує наявності певного обсягу фінансових ресурсів, що своєю чергою уможливорює забезпечення прийняттого рівня екологічної, у т. ч. агроекологічної, безпеки регіону. Обґрунтовано, що фінансові інвестиції сприяють покращенню всіх результатів процесу сільськогосподарського землекористування як соціального, так і технологічного, а зрештою, і еколого-економічного характеру. У цьому контексті виникає необхідність систематизації показників міри ефективності різних аспектів просторового господарсько-суспільного розвитку у процесі агровиробництва. Ці показники одночасно можна розглядати як фінансові детермінанти забезпечення збалансованого рівня землекористування у організаційно-економічному, соціально-економічному і еколого-економічному аспектах.

Ключові слова: *детермінанти фінансового забезпечення, агроекологічна безпека, ґрунти, землі сільськогосподарського призначення, збалансоване землекористування.*

Постановка проблеми. Досягнення збалансованого рівня землекористування прямо чи опосередковано впливає на загальний стан життєдіяльності суспільства. Загальновідомо, що фінансові інвестиції сприяють покращенню процесу сільськогосподарського землекористування як соціального, так і технологічного та еколого-економічного характеру. Тому постає потреба детального вивчення та систематизації індикаторів результативності різних аспектів просторового суспільно-господарського розвитку у процесі агровиробництва, які одночасно можна вважати фінансовими детермінантами забезпечення збалансованого рівня землекористування у організаційно-економічному, соціально-економічному і еколого-економічному аспектах. Так, удосконалення структури угідь, категорій землекористування та просторової організації агровиробництва на тлі впровадження науково

обґрунтованої системи удобрення ґрунтів, сприяє скороченню ерозійних процесів, що є факторами покращення стану довкілля. Це, своєю чергою, потребує розвитку галузі скотарства і, насамперед, стосується відновлення обсягів поголів'я великої рогатої худоби до рівня кінця 80-х років минулого сторіччя. Комплекс наведених факторів, крім збільшення обсягів виробництва, позитивно впливає на скорочення рівня забруднення компонентів навколишнього природного середовища, на підвищення якості виробленої сільськогосподарської продукції і покращення стану здоров'я населення загалом.

Раціональне групування детермінант фінансового забезпечення землекористування у сільськогосподарському виробництві, використання їх як показників ефективності організації агровиробничих процесів сприятиме прийняттю оптимальних, розроблених на еколого-економічних засадах управлінських рішень, прискоренню виконання завдань державних і регіональних програм економічного розвитку, досягненню збалансованого рівня землекористування.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню проблем раціонального використання земельно-ресурсного потенціалу як територіального базису організації сільськогосподарського виробництва присвячено роботи І.К. Бистрякова, С.І. Дорогунцова [5], Б.М. Данилишина, Л.Б. Шостак [6], Д.С. Добряка, Тихонова А.Г., Гребенюка Н.В. [7], О.М. Гарнага [3] та ін. Вагомий внесок у розробку економічних основ екобезпечного сільськогосподарського землекористування належить О.П. Канашу, Д.І. Бамбіндрі [8], Л.Я. Новаковському [9], О.І. Фурдичку [10] та ін. Але з огляду на проблеми реформування земельних відносин за нинішньої економічної кризи, визначення детермінант фінансового забезпечення збалансованого рівня сільськогосподарського землекористування потребує додаткового дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета роботи - на основі систематизації детермінант рівня фінансового забезпечення збалансованого рівня сільськогосподарського землекористування довести комплексний еколого-економічний характер впливу процесів використання земель на всі сфери життєдіяльності суспільства.

Виклад основного матеріалу. Поняття детермінант в широкому розумінні – це «чинник, який визначає, обмежує; визначник» [1; 2], тобто це є певні параметри, на підставі яких можна зробити висновок щодо рівня збалансованості сільськогосподарського землекористування. Інакше кажучи, такі параметри, орієнтуючись на які можна стверджувати, що фінансове забезпечення організації процесу використання земель сільськогосподарського призначення набуває ознак покращення в аспекті

досягнення прийняттого рівня агроекологічної безпеки; які саме групи показників можна розглядати як свідчення фінансового забезпечення, тобто наявності мінімально необхідного обсягу фінансування для ефективної реалізації вказаного виду діяльності.

Відтак, перш ніж говорити про детермінанти фінансового забезпечення збалансованого рівня сільськогосподарського землекористування, слід визначитись з «базовою лінією» предмета оцінювання, тобто з усвідомлення того, що ми вважаємо «збалансованим землекористуванням», і з характеристиками господарювання, за умов досягнення яких буде забезпечено його збалансований рівень. В науковій літературі напрацьовано підходи до визначення кола параметрів певного способу використання природних ресурсів та земель і сільськогосподарського призначення у т. ч., щодо узгодження різних аспектів життєдіяльності [3, С. 640], тобто за умов якого, на тлі збереження прийняттого рівня екологічної безпеки забезпечується поступальний економічний розвиток для підвищення рівня добробуту всіх верств населення. Отже, за умов вказаного способу землекористування забезпечується необхідний стан балансу інтересів у розвитку системи «суспільство-виробництво-довкілля». У цьому контексті всі детермінанти поділяються за такими групами: соціально-економічні; еколого-економічні; організаційно-економічні, в межах яких можна виокремити властиві тільки цій групі індикатори наявності необхідного рівня фінансування, що визначаються певним колом інтересів у рамках розв'язання проблеми досягнення збалансованого рівня землекористування (рис. 1).

Між визначеними групами існує система взаємозалежних впливів. Так, організаційно-економічними детермінантами фінансового забезпечення збалансованого розвитку землекористування є рівень успішності функціонування управлінської системи землекористування на всіх таксономічних рівнях. Як приклад, можна розглядати швидкість виконання управлінських рішень, обсяги і якість виконання показників державних програм, що у підсумку спрямовуються на досягнення збалансованого рівня використання земель. З іншого боку, це швидкість відгуку системи управління на запит суспільства, тобто швидкість розвитку нормативно-законодавчого поля (швидкість прийняття необхідних нормативно-законодавчих актів, глибина їх опрацювання та необхідний рівень якості їх підготовки). Крім того, важливу роль у цьому процесі відіграє функціонування інформаційної складової, важливим компонентом якої можна назвати прозоре функціонування і своєчасне

оновлення інформації земельного кадастру України з можливістю доступу до неї широкої громадськості.

Рис. 1. Система детермінант фінансового забезпечення збалансованого рівня землекористування

Джерело: авторська розробка.

Забезпечення необхідного обсягу фінансування досягнення збалансованого рівня землекористування відображається у задовільному рівні здоров'я населення регіону, адже має безпосередній вплив на рівень агроекологічної безпеки у регіоні. Ведення землеробства на науково обґрунтованій основі потребує наявності трудових ресурсів, що сприяє підвищенню рівня зайнятості населення, а відтак і скороченню рівня міграції (відтоку) населення регіону. Відповідно, це сприяє розвитку

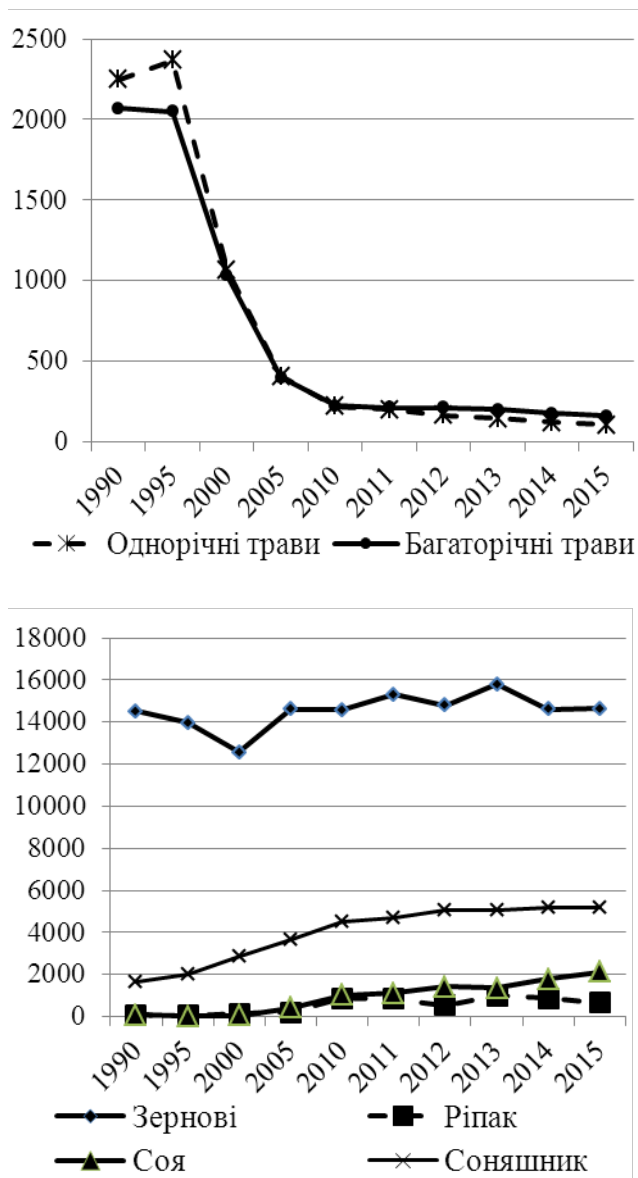
соціальної інфраструктури та, зрештою, прискорює розв’язання проблем демографічної кризи у сільській місцевості.

Слід наголосити, що чільне місце у цій системі посідає група еколого-економічних детермінант, оскільки напряму залежать від характеристик використання земель. Всередині групи еколого-економічних детермінант можна виділити певну ієрархію, структурну підпорядкованість показників способу і рівня якості використання земель регіону, у т. ч., сільськогосподарського призначення. Детермінантою першого порядку можна вважати рівень агроекологічної безпеки, який залежить від рівня забруднення всіх компонентів навколишнього природного середовища (повітряного басейну, водних об’єктів, ґрунтового покриву), видового різноманіття біосфери, її багатства і, насамперед, рівня сталості різноманіття ендемічних видів флори і фауни. Крім того, показником забезпечення прийнятного рівня агроекологічної безпеки є спроможність отримання необхідних обсягів сільськогосподарської продукції належного рівня якості, що уможливить її експорт у розвинені країни. Залежним від рівня екологічної і агроекологічної безпеки, та одночасно визначальним для неї, є еколого-економічні детермінанти другого порядку – прийнятний екологічний стан ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення. Індикаторами цієї групи є рівень родючості ґрунтів, що залежить від багатьох факторів, серед яких визначальними є вміст гумусу та поживних речовин, якісний стан ґрунтів, рівень ерозійної безпеки. Своєю чергою, еколого-економічні детермінанти другого порядку є залежними від групи агротехнологічних детермінант третього порядку, які умовно поділяються на просторові показники та характеристики техніко-технологічного характеру. Серед просторових вирізняються характеристики розташування угруповань різного таксономічного рівня. Передусім, це структура земельних угідь, тобто оптимальне співвідношення екологічно стабілізуючих площ (лісові, водно-болотні, луко-пасовищні угіддя) та території господарського використання (забудовані землі, землі промисловості, під інфраструктурними об’єктами, сільськогосподарські угіддя). На рівень збалансованості землекористування має вплив структура сільськогосподарських угідь: а саме співвідношення площ, що відведені під рілля, сади та інші багаторічні насадження, лінійні лісові насадження (лісосмуги), перелоги, посіви багаторічних трав. У межах категорії землекористування «Рілля» має значення параметр, що є ближчим до технологічних характеристик, а саме – структура посівів сільськогосподарських культур, тобто співвідношення посівів зернових, технічних культур, частка території під

посівами трав. Ця характеристика напряду залежить від технологічної вимоги агровиробництва дотримуватися сівозміни. Від якісного стану ґрунтів залежить група просторових детермінант (тобто можливість впровадження певної структури площ посівів, категорій сільськогосподарського використання, земельних угідь), які своєю чергою визначають міру антропогенного тиску на навколишнє середовище і, у підсумку, впливають на якісні характеристики ґрунтового покриву, рівень родючості земель сільськогосподарського призначення. Отже, існує двосторонній зв'язок між просторовими і технологічними характеристиками групи агротехнологічних детермінант. Покращення фізичних характеристик ґрунтового покриву потребує застосування легкої сільськогосподарської техніки, яка не спричиняє значного ущільнення і деструкції ґрунтів. Нинішній агрохімічний стан земель сільськогосподарського призначення потребує обов'язкового дотримання сівозміни та науково обґрунтованої системи удобрення з відповідним рівнем органічної компоненти у добривному матеріалі.

Забезпечення балансу інтересів та поступального розвитку на шляху досягнення збалансованого рівня землекористування забезпечується за умови функціонування нормативно-правового поля, а життєздатність всієї системи загалом визначається наявністю мінімально-необхідного рівня фінансових потоків. Відповідно, інтенсифікація фінансових потоків, збільшення обсягів інвестицій у функціонування системи сприяє досягненню необхідного рівня її якості. Об'єктивність викладених вище теоретичних міркувань підтверджується аналізом статистичної інформації. Зокрема, за даними Державної служби статистики України та Держгеокадастру України з 2005 р. спостерігається збільшення площ ріллі і відповідно збору врожаїв сільськогосподарських культур на 10% з одночасним скороченням площ перелогів майже вдвічі, багаторічних насаджень – майже на 10%. Крім того, у структурі площ і збору врожаїв сільськогосподарських культур (рис. 2) спостерігається скорочення площ і обсягів збору культур, що мають екологічно стабілізуючий вплив (однорічні та багаторічні трави), натомість збільшення тих видів, які спричиняють високі рівні антропогенного навантаження на ґрунти (ріпак, соя, кукурудза на зерно).

Ситуація значно обтяжується скороченням обсягів внесення органічних добрив. За період незалежності України їх використання у 26 разів знизилося порівняно з 1990 р. і наразі загальна тенденція не змінюється.

Рис. 2. Площі збору сільськогосподарських культур в Україні, тис. га

Джерело: авторська розробка на основі інформації [4]

Не спостерігається і передумов для покращення існуючого становища, адже поголів'я ВРХ постійно скорочується. Збільшення обсягів внесення мінеральних видів добрив не може кардинально покращити агрохімічні показники ґрунтів, оскільки науково обґрунтованим є комплексний підхід до технології удобрення, за умов якого необхідним є поєднання органічної компоненти з мінеральною, а їх співвідношення і технологія внесення різняться залежно від низки параметрів (тип ґрунту, тип вирощуваної культури, рівень зволоження тощо). Існуючі тенденції використання ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення

спричиняють інтенсифікацію обсягів та інтенсивність ерозійних процесів, що своєю чергою, зумовлює збільшення площ деградованих земель. За даними Держгеокадастру України на сьогодні потребують консервації понад 1 млн га сільськогосподарських земель, з них майже 563 тис. га є деградованими, 476 тис. га – малопродуктивними, а майже 12 тис. га є техногенно забрудненими. Потребують рекультивації 143 тис. га земель, вжиття заходів з поліпшення їх стану – понад 266 тис. га. Безумовно, поліпшення існуючого стану землекористування потребує впровадження комплексної системи охорони ґрунтів, що є неможливим без фінансового забезпечення з боку держави.

Висновки. Наведений підхід систематизації детермінант фінансового забезпечення збалансованого рівня сільськогосподарського землекористування має значний потенціал використання для процесу прийняття управлінських рішень, прискорення виконання завдань державних і регіональних програм економічного розвитку, досягнення прийнятного рівня агроекологічної безпеки.

Порівняння детермінант усіх груп дає підстави зробити висновок про незадовільні обсяги фінансових потоків для забезпечення збалансованого рівня землекористування в Україні. Забезпечення стабільного функціонування нормативно-законодавчого поля з одночасною підтримкою мінімально необхідних обсягів інвестицій у технологічні процеси землекористування матиме позитивний ефект як для розв’язання соціально-економічних, організаційно-економічних, так і для еколого-економічних проблем регіонів будь-якого таксономічного рівня.

Бібліографічний список: 1. Словопедія. Словник іншомовних слів. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://slovopedia.org.ua/36/53396/238365.html> 2. Поняття «детермінант» та його значення в різних сферах [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=64121> 3. Гарнага О.М. Еволюція поняття збалансованого землекористування [Електронний ресурс] / О.М. Гарнага // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – № 10. – С. 637 – 640. - Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/131.pdf> 4. Сільське господарство України: Статистичний збірник. 2014. – Державна служба статистики України. – К., 2015. – 379 с. 5. Эколого-экономические проблемы развития производительных сил (теоретические и методологические аспекты) / И.К. Быстряков; ред. С.И. Дорогунцов; НАН Украины, Совет по изучению производ. сил Украины. – К.:

Международ. фин. агентство, 1997. – 255 с. 6. Данилишин Б.М., Шостак Л.Б. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений. – К.: СОПС Украины НАНУ, 1999. – с. 367. 7. Добряк Д.С., Тихонов А.Г., Гребенюк Н.В. Теоретичні засади сталого розвитку землекористування у сільському господарстві / Д.С. Добряк, А.Г. Тихонов, Н.В. Гребенюк. – К.: Урожай 2004. – 136 с. 8. Класифікація сільськогосподарських земель як наукова передумова їх екологічнобезпечного використання: монографія / Д.С. Добряк, О.П. Канащ, Д.І. Бабміндра, І.А. Розумний. – К.: Урожай, 2007. – 462 с. 9. Новаковський Л.Я. Земельна реформа і землеустрій в Україні / Л.Я. Новаковський, А.М. Третьак, Д.С. Добряк. – К., 2001. – 151 с. 10. Фурдичко О.І. Екологічна безпека країни - запорука її економічної стабільності / О.І. Фурдичко // Регіональна економіка. – 2001. – № 4. – С. 18-24.

О.И. Фурдычко, Н.И. Паляничко. Детерминанты финансового обеспечения сбалансированного уровня сельскохозяйственного землепользования. Эффективное достижение сбалансированного уровня землепользования требует наличия определенного объема финансовых ресурсов, что в свою очередь обуславливает обеспечение приемлемого уровня экологической, в том числе агроэкологической, безопасности региона. Обосновано, что финансовые инвестиции способствуют комплексному улучшению всех результатов процесса сельскохозяйственного землепользования как социального, так и технологического, а в конечном счете и эколого-экономического характера. В обозначенном контексте возникает необходимость систематизации показателей эффективности пространственного социально-экономического развития в процессе агропроизводства. Эти показатели одновременно могут быть рассмотрены в качестве финансовых детерминант достижения сбалансированного уровня землепользования в организационно-экономическом, социально-экономическом и эколого-экономическом аспектах.

Ключевые слова: детерминанты финансового обеспечения, агроэкологическая безопасность, почва, земли сельскохозяйственного назначения, сбалансированное землепользование.

O. Furdychko, N. Palianychko. Determinants of financial provision of sustainable agricultural land use. The subject of the study is a set of theoretical and methodological foundations and recommendations for nature conservation resource potential of agricultural land and establish financial

security determinants of sustainable land use. Purpose - based systematization determinant of financial security sustainable level of agricultural land to prove the integrated environmental and economic processes the impact of land use in all spheres of society. Methods. Analysis and synthesis, abstract logical, statistical analysis, graphic. Results. The effective achievement of sustainable land use requires a certain amount of financial resources, which in turn makes it possible to ensure an acceptable level of agro ecological security of the region. In this context, the question arises systematization of indicators of various aspects of the consistency and the comprehensiveness of spatial economic and social development during the agricultural production. And at the same moment these indicators are financial determinants (indicators) of sustainable land use level in the organizational-economic, socio-economic and ecological and economic aspects. The study showed that within the last group, the determinants easy to organize in a hierarchical scheme that describes the mutual influence between spatial and technological components. The effectiveness of the reduced system requires smooth functioning of regulatory and legislative framework under financial support for social and industrial attitudes. The complex of these factors, besides increased production positively affects the reduction of contamination of environment components and improve the quality of agricultural products, and in the end, to improve the health status of the population. Group technological determinants characterizes the balance of agricultural enterprise, which positively affects welfare, reducing the outflow of human resources, improvement of the demographic situation in the region. In turn, ensuring of the balanced land use initiates the launch of new agricultural technologies, renewal of agricultural machinery, that stimulates all economy in the country.

Keywords: determinants of financial support, Agroecological safety, soils, agricultural land, sustainable land use.

Стаття надійшла до редакції 24.01.2017 р